

K realizácii zákona č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujících osob na území Vel'kej Bratislavy

Rastislav Pivoň

Execution of the Act Nr. 74/1958 on the permanent settlement of nomads within the Great Bratislava territory

Based on study of archive records the author explains adoption and execution of the Act Nr. 74/1958 on the permanent settlement of nomads. The author also uses personal testimonies of nomads.

In the introduction, the author analyzes potential reasons and causalities of the adoption of the Act. He assumes the Act was adopted upon the appeal from Slovak residents who had complained about the behavior of nomadic Roma.

In the next part, he focuses on the execution of the Act itself within the Great Bratislava territory. In the connection with the Act implementation it was vital that State institutions resolve the accommodation, education, employment and health care of nomads. Basic requirement for the Act enforcement was the creation of the register of nomads. The registration took place in 1959 and stated that the number of nomads in Bratislava was 269.

According to the archive records, testimonies and personal experience of the author, he makes a conclusion that prohibition of wandering had not have such a dramatic and traumatic impact as other authors describe.

The nomads had undertaken the settlement well and persisted on solving their issues.

Key words:

Act Nr. 74/1958, settlement, nomads, Vlach Gypsies, National Committee, nomads' paths, Socialism, criminality, Communist Party Politics

Zákon o trvalom usídlení kočujících osob je dnes ponímaný ako zákon porušujúci základné ľudské práva, vedúci k asimilácii osob žijúcich kočovným životom a podľa mienky romistov zasahoval tvrdo do života najmä olašských Rómov (Davidová 1995: 197–201).

Iní odborníci na rómsku problematiku nazývajú zákon ako vyložene protirómsky (Jurová 2009: 13). Dôraz pritom kladú na svojvoľné rozhodovanie straníckych a štátnych orgánov, ktoré vytýčili politiku asimilácie obyvateľov cigánskeho pôvodu. S týmto názorom do istej miery súhlasíme, no nezdá sa, že vytýčená politika bola len odrazom akejsi svojvôle komunistov, či azda iba ideologickou zbraňou voči „slobodnému“ Západu.

Riešenie problematiky kočovných Rómov si, zdá sa, vynútili hlasy zdola. To potvrdzuje napríklad list Okresného národného výboru v Moldave nad Bodvou adresovaný Krajskému národnému výboru v Banskej Bystrici, Ústrednému výboru Komunistickej strany Slovenska v Bratislave a tiež Poverenctvu vnútra zo dňa 5. septembra 1955.¹

1 SNA Poverenctvo vnútra sekretariát krabica 174.

V liste sa uvádza, že v obci boli zadržaní kočovní Rómovia, ktorí mali kone v záprahu i mimo neho a tieto išli na trh predáť. Na vozoch boli ženy a deti a ukrývali asi 800 kilogramov lucerney, ktorú ukradli na ŠM v Drienovci. Túto museli spolu s ukradnutou hydinou vrátiť štátnemu majetku. Pravda, kone, ktoré kočovníci mali, boli riadne opatrené a mali všetky doklady.

Okresný národný výbor v tomto liste žiada previesť radikálne opatrenia, pretože zjavne nejde o prvý prípad takéhoto počínania kočovných Rómov.

ÚV KSS požiadal o stanovisko Povereníctvo vnútra, ktoré odpovedalo tak, že otázka si vyžaduje sústavnú starostlivosť a nie jednorazové administratívne opatrenia. Predovšetkým navrhovalo zamedziť kočovaniu tak, že sa tieto osoby riadne zamestnajú, kone sa odkúpia za úradné ceny a najmä sa zabezpečí riadna školská dochádzka detí.

Ešte zaujímavejší je dokument z národného výboru v Rimavských Zalužanoch, ktorý bol napísaný dňa 9. novembra 1954 a podpísal ho predseda MNV Lopejský a adresoval ho ONV v Hnúšti, KNV v Banskej bystrici i Povereníctvu vnútra v Bratislave.²

V liste predseda Lopejský konštatuje, že za Slovenského štátu boli v obci usídlené dve rodiny kočovných Cigánov, ktorým boli odobraté kone a Cigáni sa riadne do práce museli zapojiť. Až po oslobodení prišli k nim ďalší, ktorí sa živia obchodovaním s koňmi a krádežami. Kradnú hydinu a poľnohospodárske plodiny, spomína sa prípad, kedy ukradli z družstva sedem kusov hydiny, zasiahnúť musela aj polícia (VB), no Cigáni si z toho nič nerobili, lebo vraj keď i dostanú pokutu, nezaplatia ju a vymáhať ju nie je možné.

V liste tiež spomína, že sa roľníci obávajú ísť do práce, lebo práve v tom čase, keď sú v práci, ich okrádajú. Pracovných príležitostí je vraj v obci dosť, no Cigáni sa vyhovávajú, že sú chorí a pracovať nemôžu. Často si oči natierajú cibulou a simulujú tak trachóm.

Podobný list adresoval Povereníctvu vnútra aj predseda MNV v Rimavici okr. Hnúšťa J. Adam. Sťažuje sa, že v obci mizne najmä hydina a to v čase, keď sú roľníci na poliach. Mnohí robotníci keď zbadali olašských Rómov, odmietli nastúpiť do práce a zostali doma svoj majetok chrániť.³ Cigáni, ako sa v liste píše, okrádajú aj JRD, v júli 1954 ukradli seno aj ďatelinu. MNV navrhuje, aby Cigáni z okolitých obcí boli odstránení.

Miestny národný výbor v Kocihe dňa 25. októbra 1954 informuje, že Cigáni kradli sliepky, kukuricu, zemiaky gazdom aj družstvu a pri pristihnutí sa vyhrážali.

V októbri 1954 píše MNV v Nižnom Skálniku, že Cigáni chodia raz za týždeň do obce a kradnú hydinu. Predseda MNV osobne odobral Cigánke sliepku, ktorú ukradla istému Jánovi Bystrianskemu a 17. októbra ukradli Cigánky Jánovi Barimu štyri sliepky.⁴

Listy z niektorých miestnych národných výborov sú veľmi presné, akoby mali charakter trestného oznámenia, akým je napríklad tento z Rimavskej Bane, písaný 9. novembra 1954:⁵ hlásia sa časté krádeže hydiny, zemiakov, sena, kukurice, ci-

2 SNA Povereníctvo vnútra sekretariát krabica 1051.

3 Tamtiež.

4 Tamtiež.

5 Tamtiež.

bule a iných plodín. Do obce chodia Olašskí Cigáni denne s tým, že si idú nakúpiť. U Tomáša Slováka ukradli morku, u Štefana Valenta dve a Jánovi Krištofovi ukradli sliepku — všetku hydinu pri dopadnutí vrátili.

V Kokave nad Rimavicou ešte v roku 1952 boli ukradnuté zlaté predmety, Verejná bezpečnosť vinníka vypátrala a časť vecí sa majiteľovi vrátila. Inak sa v obci kradne asi každé dva týždne a mizne predovšetkým hydina.⁶

Niektoré prípady okrajovo spomína aj Anna Jurová (Jurová 2009: 32). Píše, že Ministerstvo vnútra s nevôľou konštatovalo, že mnohé tieto rodiny sú solventné omnoho viac než rodiny pracujúcich občanov.⁷

V Malinove neďaleko Bratislavy došlo ku krvavej bitke medzi olašskými a miestnymi, údajne kvôli krádežiam a obťažovaniu. Olašskí Rómovia používali pri bitke zaujímavý spôsob obrany: *útočníkovi britvou prerezali vodorovným švihom čelo tak, aby mu krv stekala do očí. Súper tak bol odstavený a mohli s ním robiť, čo chceli.*⁸ Miestnych však už správanie Cigánov dožralo natoľko, že vyrazili proti tábora s buldozénom a zrovnali ho so zemou. Olašskí Cigáni sa zastavili až v Bratislave na Vajnorskej ceste.⁹

Aj týchto niekoľko príkladov dokumentuje zložitú a náročnú situáciu problémov, pred ktoré boli orgány štátnej moci v tej dobe postavené. Z písomných dokumentov vyplýva, že rázných až radikálnych riešení otázky kočujúcich osôb sa domáhali predovšetkým obyvatelia vidieka.

*Do dnes je medzi olašskými Rómami známe meno Báno. Poznali ho snáď všetci, aj Rumungre.*¹⁰ *Išlo o priekupníka s potravinovými lístkami a šatenkami, špekulanta, ktorý však spolupracoval s políciou a udával Rómov. Svoje bohatstvo okázalo ukazoval na verejnosti. Nakoniec ho brutálnym spôsobom zavraždili samotní Olašskí, mŕtvolu zašili do koňa a tak ju prenášali z miesta na miesto.*¹¹

Azda z obáv pred možným nárastom násilných akcií voči Rómom a možnou radikalizáciou niektorých skupín majoritného obyvateľstva muselo stranícke a štátne vedenie prijať také opatrenia, aby tento možný trend eliminovali.

Napriek závažnosti problému sa štát snažil udržať celú vec v tichosti a nerozpútať príliš veľkú diskusiu. Denník *Pravda* priniesol rozsahom nevelký článok o pripravovanom zákone, pričom dával dôraz na neúčinnosť dovtedajších opatrení, na zvýšenú kriminálnu činnosť kočovníkov a zneužívanie výhod, ktoré socialistický režim poskytoval.¹² Podrobnejšie opisuje spôsob života kočovných Cigánov aj Nina Pavelčíková, zdrojom sú, podobne ako u väčšiny týchto informácií, policajné a úradné záznamy (Pavelčíková 2009: 40–46).

O pár dní neskôr prináša ten istý denník správu o rokovaní 27. schôdze jesenného zasadnutia Národného zhromaždenia, kde poslanec František Štefaník ako spravo-

6 Tamtiež.

7 Tamtiež, 22.

8 Informátor Vincent Stojka, október 2008.

9 Jedného z týchto kočovníkov odfotil V. Törey, foto je publikovaná v *Slovenskom národopise* 36, 1988, p. 158.

10 Neolašskí Rómovia, žijúci usadlým spôsobom života.

11 Prípady nájdete opísané in Jelšavský 1966: 137.

12 *Denník Pravda* z 1. októbra 1958, str. 5.

dajca predkladá návrh zákona o trvalom usídlení kočujúcich osôb pod číslom 74/1958. Tento návrh bol prijatý bez rozpravy.¹³

Samotný zákon predpokladá rozsiahlu pomoc zo strany národných výborov, ukladá im predovšetkým zaobstarat vhodné zamestnanie a bývanie a sústavne pôsobiť nato, aby sa stali riadnymi pracujúcimi občanmi.

AKO SI S TÝMITO ÚLOHAMI PORADILI ŠTÁTNE A STRANÍCKE ORGÁNY NA ÚZEMÍ VEĽKEJ BRATISLAVY?

Pod názvom Veľká Bratislava treba rozumieť samozrejme v dobovom kontexte územie, ktoré sa takto nazývalo. Bratislava ako sídlo národných a politických orgánov mala veľmi nevýhodnú, excentrickú polohu. Preto príslušné orgány už v druhej polovici r. 1945 uvažovali o rozšírení tzv. bratislavského predmestia. V podstate išlo o zlúčenie niekoľkých obcí do jedného administratívneho celku. Išlo o obce Vajnory, Račisdorf (dnes Rača), Prievoz, Lamač, Dúbravka, neskôr Petržalka a Devín (Dejiny Bratislavy 1982: 296–297). Pre zaujímavosť dodávame, že táto Veľká Bratislava mala 15 600 domov, 48 624 bytov a žilo v nich 191 154 obyvateľov (Tamtiež 297).

Odbory pre vnútorné veci ObNV v Bratislave previedli dňa 23. augusta 1958 zisťovanie skutočného stavu Cigánov — kočovníkov. Podľa údajov žili vo vozoch na miestach určených národnými výbormi.¹⁴ Na týchto miestach vybudovali NV studne s pitnou vodou a záchody. V školskom roku 1957/58 boli školopovinným deťom zakúpené šaty a topánky, ale asi iba polovica z nich riadne navštevovala školu. Počet kočovníckych rodín je zaznamenaný v tabuľke:

časť Bratislavy	počet rodín	osôb	deti nad 6 rokov	deti do 6 rokov
Staré Mesto	9	44	10	16
Nivy	12	64	10	30
Vinohrady	4	31	11	10
Nové Mesto	5	28	8	6
Petržalka	6	29	8	9
spolu	36	196	47	71

Celkovú správu vypracoval dr. Martin Klempa, vedúci odboru pre vnútorné záležitosti ÚNV v Bratislave a píše, že na území Veľkej Bratislavy žije ku dňu 6. októbra 1958 36 polokočovných rodín s počtom 196 osôb, z toho je 118 detí do veku 15 rokov a z nich 71 ešte nie je školopovinných.

V správe je spomínaný Cigán Ľudovít Bolvan, aktivista pracujúci v Agroprojekte. Je hodnotený ako vzorný občan cigánskeho pôvodu, ktorý pomáha ostatným v otázkach

13 Denník Pravda z 18. októbra 1958, pp. 2–3.

14 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB, krabica 2794.

hygieny, pracovnej morálky a pod. Najlepšie je hodnotená práca aktivistov v časti Vinohrady, kde sa schádzajú pravidelne raz týždenne a riešia problémy.¹⁵

Pre nás je táto tabuľka zaujímavá tým, že z istého hľadiska nám poskytuje aspoň hrubé obrisy toho, ako takáto kočujúca skupina vyzerala. Môžeme predpokladať, že ju tvorilo 78 dospelých osôb (alebo starších ako 15 rokov) a 118 detí a mladistvých do 15 rokov.

Priemerný počet detí na jednu rodinu tak tvorí 3,27 dieťaťa, pričom tento priemer výrazne prevyšujú len kočovníci usadení vo Vinohradoch, kde je priemer 5,25 dieťaťa na jednu rodinu. V tomto období sa pohyboval priemerný počet detí v rodinách usadlých Rómov (Rumungrov) v rozmedzí 5–6 detí na jednu rodinu.¹⁶

Pripomíname, že tento súpis ešte nebol vykonaný na základe zákona o trvalom usídlení kočujúcich osôb. Štatistiky si jednotlivé národné výbory viedli už aj predtým na základe iných vyhlášok a nariadení.

Súpis a evidencia kočujúcich osôb na území Veľkej Bratislavy boli vykonané v dňoch 3. a 4. februára 1959 a výsledky znázorňuje nasledujúca tabuľka:¹⁷

časť Bratislavy	osôb	nad 15 r.	do 15 r.	škopolovinní
Staré Mesto	69	30	39	11
Nivy	79	29	50	23
Vinohrady	35	12	23	12
Nové Mesto	29	15	14	8
Petržalka	57	20	37	18
Spolu	269	106	163	72

ObNV Bratislava — Staré mesto vykonal súpis v miestnosti v objekte Botanickej záhrady v čase od 7–17,00 hod. Všetci sa správali veľmi slušne. Z dospelých mužov (15 osôb) pracuje 10 v Priemstave a Stavokombináte. Do školy však chodia len tri deti, Berta Vrbová a Ferko a Ján Lagronovci — ide o deti tzv. svetských, kolotočiarov. Zaujímavosťou je nález chlapca v rodine nepracujúceho kočovníka Jozefa Grula. Tento mal vydaný rodný list na dcéru menom Žofia Grulová, narodená 20. februára 1951. V skutočnosti išlo o chlapca, v nových dokladoch už mal uvedené meno Ladislav.¹⁸

ObNV Bratislava Nivy hlási, že súpis sa začal 3. februára o 8,00 hod. a skončil 4. februára 1959 o 17,00 hod. Z celkového počtu 29 osôb starších ako 15 rokov pracuje 8, z toho jedna žena, 16 ročná Jozefa Malíková, ktorá pracovala na JRD Trnávka.¹⁹

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ SNA Povereníctvo kultúry krabica 175. V správe uvádza, že okresný stavebný kombinát v Trebišove zamestnáva 54 Cigánov (23% všetkých zamestnancov), ktorým sa za pol roka narodilo 17 detí, kým ostatným za toto obdobie len dve.

¹⁷ Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2814, záložka 613.

¹⁸ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2794, záložka 551.

¹⁹ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB, krabica 2814, záložka 613.

ObNV Vinohrady začal súpis v Osvetovej besede na Patrónke od 8,00 hod. a ukončil ho v ten istý deň, (3.2.1959) o 15,30 hod. Rómovia boli veľmi slušní, premietali im film „Katka“,²⁰ všetky deti riadne chodili do školy, štyri prospievali s vyznamenaním. Všetci muži boli zamestnaní, a pracovali aj tri mladé ženy v Spojených sklárňach, Krajskej správe lekární a Kefárskych závodoch.

ObNV Nové Mesto nariadil súpis na oba dni a bol prevedený v budove NV na Družstevnej ulici 2 a vo väznici v Justičnom paláci. Všetci muži boli zamestnaní, len Vinco Stojka bol na dôchodku a Matej Stojka poberal príspevok 510 korún na tuberu. Ženy nepracovali vôbec, no všetky deti chodili do školy.

ObNV Petržalka²¹ vykonal súpis v dňoch 3.a 4. februára 1959. Muži boli zamestnaní v Rašelinových závodoch, jeden v uhoľných skladoch ako šofér. Z 18 školopovinných detí chodilo do školy iba deväť. V piatich prípadoch bolo potrebné odhadnúť vek a vziať daktyloskopickú stopu. To vyvolalo u kočovníkov obrovskú nevôľu, vyhrážali sa, že to dajú do novín a že veru toto s nimi nerobil ani Hitler. Nepokoj sa podarilo utlmiť ešte v zárodku, no s týmito kočovníkmi sa stretávame ešte v roku 1968 (10 rokov po prijatí zákona) stále na tom istom mieste a dokonca v tých istých maringotkách. Zachytili ich tu filmári pri natáčaní akejsi reportáže o živote v Petržalke pod názvom „Druhý breh“ (1968).

Keď si všimneme tabuľku, tá nám opäť prezrádza o dosť vyšší počet detí do 15 rokov — 163 oproti osobám starším, tých bolo 106.

Po súpise sa starostlivosť mala sústrediť na niekoľko oblastí: predovšetkým na nájdenie trvalého zamestnania a bývania, školskú dochádzku detí a zdravotnú starostlivosť.

Aktív pre občanov cigánskeho pôvodu bol založený už v októbri 1958, jeho predsedom bol Anton Facuna, zástupcom lekár Ján Cibula a členmi Eugen Farkaš hudobník, Jozef Lakatoš robotník, Fridolín Herák čašník, Ondrej Baňák poštový úradník, Ferdinand Bihári dôchodca a Štefan Čikóš, hudobník.²²

Prvého aktívu sa zúčastnilo 50 oľasckých Rómov a dožadovali sa riadnych bytov a práce. Na schôdzi sa premietal aj aktivistický film „Môj priateľ Fabián“.²³ V priebehu decembra 1959 sa konali ešte dva aktívy na ktorých bolo až 80 kočovních Rómov, ktorí sa jasne vyjadrili, že chcú opustiť kočovný spôsob života. Tu založili aj súbor ANGLAL,²⁴ ktorý vystupoval aj v známej bratislavskej Tatrarevue.

Vôbec na aktívoch sa oľasckí Rómovia dožadovali všetkých práv ako ostatní občania, zákon všeobecne schvaľovali: Jozef Stojka — Slávik vyjadril spokojnosť s tým, ako po novom žije a nechcel by už pod plachtou žiť.²⁵

Hermína Stojková — Kejža dostala nový byt, deti jej riadne chodia do školy a ona sama sa pochvalne vyjadrila o novom (socialistickom) režime.

20 Film *Katka* 1949, režia Ján Kadár.

21 Petržalka mala ešte v roku 1803 okrem známeho Ergenau aj iné veľmi rozšírené meno: Ziegeiner (Zigeuner)– Dorf, Cigánska Ves. Často sa tu usadzovali kočovní Cigáni. Bližšie o tom: Čomaj 2008: 90.

22 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2727.

23 Film z roku 1953, režia Jiří Weiss.

24 Vpred!

25 Jozefa Stojku — Slávika autor spoznal osobne, pracoval v podniku Slovenská kniha ako šofér.

Na aktíve vystúpila aj staropetržalčanka, Nemka Renáta Greifová, ktorá žila s olašskými v Petržalke na jednej ulici v susedstve s Barborou Lakatošovou a pochvalovala si spolužitie s nimi.²⁶

Niektorí Rómovia sa sťažovali, že pridlho čakajú na byty, domáhali sa prednostného vybavenia, lebo žijú veľmi biedne.

Práve tu sme si všimli, že na rozdiel od bádateľov, romistov, ktorí hovoria o represívnom charaktere zákona, samotní kočovníci ho schvalovali a to nielen vtedy, ale aj po rokoch, keď sme sa nato bývalých kočujúcich pýtali.

Informátor Vincent Stojka Dido (narodený 1948) spomínal: *...čo to bol za život? Nad ohňom sme vši vytriasali z košiel. Hladu a zimy čo sme prežili. Potom sme dostali byt za komunistov na Levickej. Tam už nám bolo dobre. Nás vyhnali aj z Malinova buldozénom, sme museli utekať sem do Bratislavy, to nebolo dobre.*

František Stojka — Pejko (narodený 1943) potvrdzuje, že život na koňoch a s vozmi bol mizerný. *Teraz žijú olašskí Cigáni dobre, domy majú, vily, autá, nie ako kedysi.* Jeho slová potvrdzuje aj manželka.

Obaja vyššie spomenutí patrili k tým Rómom, ktorí museli utekať z Malinova. V Bratislave sa objavili 13. septembra 1955. Išlo o skupinu 24 dospelých a 25 školopovinných detí. Na jeden voz pripadalo zhruba sedem ľudí a nastahovali sa aj do opusteneho robotníckeho domu, ktorý už nepotreboval Priemstav. Zdroj vody bol 300 metrov od tábora, pri nich boli dva kone, o ktorých však Cigáni tvrdili, že im nepatria. Ľudia trpeli tbc a inými chorobami zo zimy, kúrili iba drevom z prírody, palivo nekuovali. Živili sa krádežami, hoci udávali, že sú zamestnaní v Priemstave.²⁷

V 50. rokoch zažila smutnú skúsenosť aj babička autora článku, ktorá rozprávala ako v zime zabúchali na dvere olašskí Cigáni — Pankovci. Vonku fujavica a deti premrznuté. Babička vtedy napochytro zakúrila a deťom zohriala aspoň trochu mlieka. Pankovci na túto pomoc spomínali ešte dlhé roky.

Nezdá sa, a nikde sme sa s takým prípadom nestretli, žeby niekto z bývalých kočovníkov za životom na voze banoval. Romisti vo svojich prácach skôr poukazujú na niektoré nedostatky a nepresnosti a niekedy aj na krutosť zvlášť policajných jednotiek pri samotnom výkone zákona.

Známy je prípad rómskeho výtvarníka Ruda Dzurku, ktorého poňali do súpisu počas cesty vlakom do práce (Dzurko 1994: 43). Takých prípadov bolo ale viac. Istý Jozef Oršoš z Čaty bol zapísaný do súpisu, no on sám sa považoval za Rumuna, tzv. Korytára²⁸ a pracoval na družstve. Sťažoval sa priamo prezidentovi ČSR a keď mu vraj nepomôže, obráti sa na rumunskú vládu. Prezident Antonín Novotný však okamžite zasiahol a nariadil osobu zo súpisu vyňať.²⁹

26 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2814.

27 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2597.

28 Korytári — remeselníci pôvodom z Rumunska živiaci sa výrobou a predajom koryt a iných výrobkov z dreva. Túto skupinu zažil autor článku ešte v 80. rokoch 20. storočia v Petržalke, vyrábali korytá z odpadového dreva, no nepovažovali sa za Cigánov a rozprávali rumunsky.

29 SNA fond Povereníctva vnútra krabica 182, list bol písaný ceruzkou a česky, sťažovateľ bol zrejme negramotný a list si nechal napísať.

Samozrejme, sťažností voči poňatiu do súpisu bolo oveľa viac, napríklad KNV v Nitre evidoval 31 sťažností, z nich 21 bolo vybavených kladne a 10 zamietli, KNV v Prešove evidoval 7 sťažností a všetky zamietol, v Košiciach boli štyri sťažnosti z nich dve boli oprávnené.³⁰

V samotnej Bratislave sú zaevidované dve sťažnosti: išlo o Alojza Stodulku a Roberta Cebiša, ktorý nesúhlasili s poňatím do súpisu. Obe sťažnosti boli zamietnuté.

Samotný súpis však zďaleka nepredstavoval najväčší problém. Práve naopak. Spísať Cigánov ešte nebolo také ťažké: problém nastal s ubytovaním a hľadaním práce. Preto často Rómov postrkovali z miesta na miesto, že pre nich prácu ani ubytovanie nemajú. Lahšie bolo zaplatiť im cestu kamkoľvek mimo pôsobnosť konkrétneho národného výboru.³¹

Na problémy so zamestnávaním Rómov reagoval aj Zbor povereníkov, ktorý konštatoval, že stranické uznesenia sa neplnia dostatočne. Uložil preto povereníkom poľnohospodárstva, dopravy, obchodu, spojov, palív a naftového priemyslu aby na všetkých nimi spravovaných podnikoch prijímali Cigánov do práce.³²

Nedostatky sa ukázali aj pri zabezpečení bývania a to nielen v rámci Bratislavy, ale celej republiky: ak uvažovali so zaľudnenosťou 5 osôb na jeden dom, podľa výpočtov to vyžadovalo postaviť 20 000 domov alebo bytov (predpokladalo sa s počtom sto tisíc Rómov odkázaných na pomoc celkovo). Ak by chceli vyriešiť problémy s bývaním do 20 rokov, ako to predpokladalo stranické uznesenie, museli by postaviť 1 300 domov ročne. Ibaže v rámci 2. päťročnice sa počítalo so stavbou 6 000 domov ročne, pričom len za rok 1957 bolo 24 tisíc žiadateľov z toho 347 Rómov.³³ Skrátka, na realizáciu plánov s bývaním Rómov by štát potreboval ďalších 10 miliónov korún ročne, čo vec veľmi komplikovalo.

Pokiaľ hovoríme o Bratislave, odbor hospodárenia s bytmi konštatoval, že pri pridelovaní bytov žiadne rozdiely robiť nebude a bude postupovať len v zmysle platného zákona 67/1956 Zb.

Predseda komisie pre prácu medzi cigánskym obyvateľstvom pri ÚNV Karol Vlasko upozornil písomne všetkých predsedov ObNV na ich nedostatky v práci. Ani jeden Cigán nepožiadal o materiál z búračiek na výstavbu provizórnych domov, do konca roka 1959 mala mať byty pridelené polovica kočovníkov, čo sa už samozrejme nesplnilo.³⁴

Napriek spomínaným problémom sa na území Veľkej Bratislavy nestretávame s náznakom väčšieho odporu či nesúhlasu zo strany kočovníkov. Snáď až na malý incident zo strany svetských ľudí v Petržalke, sme svedkami toho, že kočovníci sa riešenia svojich problémov domáhajú, o byty prejavujú veľký záujem a naopak, často dávali najavo nesúhlas s kočovným spôsobom života (celkom vtípne a paradoxne k tomu vyznieva práve koleso ako symbol „romipen“ na rómskej vlajke!)

Treba povedať, že štátne orgány sledovali celkový vývoj života kočovníkov a dbali najmä o zdravotný stav a školskú dochádzku detí. Ústredný národný výbor podáva

30 SNA fond Povereníctva vnútra krabica 1104.

31 Bližšie o tom Jurová 2009.

32 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2289.

33 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2597.

34 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2289.

správu o zdravotnej situácii a hygienickom zabezpečení prostredníctvom mestského hygienika Dr. Lacka.

ObÚNZ s pôsobnosťou pre Staré mesto vykonal prieskum zdravotnej situácie týchto obyvateľov, zabezpečil rtg. vyšetrenia a detského lekára. Po dohode s odborom školstva zriadili osobitnú triedu v škole, ktorá bola určená pre deti kočovníkov.³⁵ Kožné ochorenia boli zaznamenané len u detí. Do pozornosti sa dáva pokles zranení, čo súvisí s tým, že úrady informovali vedúcich pohostinstiev, aby obmedzili predaj alkoholu takýmto osobám. Menej alkoholu znamenalo aj menej bitiek a tým aj fyzických zranení.³⁶

Oblasť Patrónky mal na starosti MUDr. Zahlbrükner. Podľa jeho správ sú Cigáni čistotní a ich zdravotný stav je uspokojivý. Nezaznamenal výskyt infekčných ochorení, tbc ani trachómu. Deti mali v škole zriadenú osobitnú triedu a dostali ošatenie a obuv.

V Petržalke bolo hlásených 5 obytných vozov, ktoré boli preľudnené, no napodiv, ich obyvatelia boli zdravotne v poriadku a nenašli sa dokonca ani vší. Cigánky chodia na lekársku prehliadku najmä s deťmi na miestnu polikliniku na Záporožskej ulici. Domáhali sa aj jasí pre svoje deti, no keďže nepracovali, nemali na ne nárok. Ako uvádza MUDr. Križan, vedúci odboru zdravotníctva, Cigáni boli vždy disciplinovaní, odpad ukladali tak, ako im bolo nariadené, k obyvateľstvu sa správajú veľmi slušne.³⁷

Slušné a úctivé správanie kočovníkov k majoritnému obyvateľstvu potvrdili pamätníci ešte po rokoch! Staropetržalčanka pani Hečková teraz býva na Nádražnej ulici 26, práve v tom dome, ktorý v 1959 dostali Lakatošovci. V izbe, kde má obývačku mal vraj nebohý Kalman koňa. Na Lakatošovcov spomína s láskou ako na ľudí slušných, solídnych a láskavých.

V oblasti vzdelávania sa dôraz kládol na odstránenie analfabetizmu a zaškolenie detí. Neodporúčalo sa zriaďovať špeciálne triedy a ak, tak len v odôvodnených prípadoch a len na nevyhnutný čas.³⁸

V obvode Staré mesto evidovali 50 rodín (spolu kočovných aj usadlých), deti chodia na základné školy na Zochovej, Podjavorinskej a Karlovej Vsi. Špeciálna trieda pre deti kočovníkov bola zriadená pri Osobitnej škole na Žiškovej ulici. V tejto triede boli zaradené deti do 14 rokov, ktoré však nikdy predtým do školy nechodili. V obvode bolo 15 takých detí.³⁹ Veľkým problémom bolo nájsť k týmto žiakom dobrého učiteľa.

Medzi dospelými bolo 23 analfabetov, pre ktorých boli zriadené kurzy v Karlovej Vsi a na spomínanej Žiškovej ulici, pôsobil tu aj aktivista, hudobník Š. Čikóš, ktorý robil nábor do kurzov.

V obvode Nivy chodili riadne všetky deti do školy a negramotný bol len jeden Cigán.

Vo Vinohradoch ubytovali provizórne kočovníkov na Patrónke za budovou Výskumného ústavu drevárskeho. Všetci dospelí boli údajne negramotní, deti chodili do špeciálnej triedy na Brniansku ulicu. Bolo ich osem a hodnotili ich ako veľmi učenlivé.

35 Archív hlavného mesta SR Bratislavy, fond NVB krabica 2794, zväzok 526.

36 Tamtiež.

37 Tamtiež.

38 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2289.

39 Tamtiež.

Museli opakovať prvú triedu, pretože nerozprávali slovensky. Rodiny dostávali stravu zo závodnej jedálne z podniku Sklárne, tak isto aj šatstvo a obuv. Národný výbor zakúpil jeden železničný vagón ako provizórne ubytovanie a postavil záchod.⁴⁰

V Novom Meste bolo 20 negramotných osôb, najmä žien. Deti chodia do školy na Trnávku a na ulici na Slovanoch. Špeciálne triedy pre ne neboli zriadené.⁴¹

V Petržalke bolo evidovaných 15 negramotných, no s veľkým záujmom o kurzy čítania a písania. Deväť detí chodí do školy v Ovsišti.

Časť kočovníkov bola zaistená aj v Mlynskej doline. V bývalom kameňolome bolo umiestnených 12 vozov, žilo tam deväť rodín. Muži boli zamestnaní v kameňolome na Devíne. Pribežne im boli vydané občianske preukazy. Deti mali chodiť na už spomínanú školu na Žiškovej ulici do špeciálnej triedy, do školy však nechodili.

Varia si na malých sporákoch umiestnených pred vozmi, vodu berú zo zanedbanej studne. Potrebu vykonávajú všade po okolí. Ženy sa domáhajú zdravotnej starostlivosti najmä pre malé deti. Istou zvláštnosťou je, že napriek otrasným podmienkam lekár nezistil nijaké infekčné či závažné ochorenia.⁴²

Po ľavej strane Lamačskej cesty evidoval prítomnosť 39 kočovníkov aj MUDr. Valášek. Táto skupina Cigánov mala prístup ku studničke s nezávadnou vodou a mali aj drevený záchod.⁴³

Zaujímavé je, že vo všetkých prípadoch sa konštatuje, že ženy, matky, mali veľký záujem o návštevu lekára s deťmi. Správu vypracoval Dr. František Lacko, šéf miestnej hygieny.

Pokiaľ stále hovoríme o vzdelávaní, v archívnych dokumentoch sa nachádzajú správy z marca 1963, teda necelé štyri roky po súpise, ktoré nás oboznamujú s touto situáciou: v pôsobnosti ObNV Bratislava I. je v evidencii 169 detí, v druhom obvode 24, v treťom 17, vo štvrtom 9 a z ostatných častí 89 detí, ktoré sú školopovinné, teda spolu 308 žiakov.

Doškolovalie sa už neprevádza, nakoľko deti školu riadne navštevujú. Pre dospelých vedie dva kurzy gramotnosti ZDŠ na Riazanskej ulici. V poznámke sa uvádza, že tu ide o všetky cigánske deti, bez ohľadu nato, či boli podchytené v súpise z roku 1959 alebo nie.⁴⁴

Ďalší vývoj života Cigánov na území Bratislavy možno sledovať z nasledujúcej správy z roku 1967:⁴⁵ V Bratislave vtedy žilo 276 519 obyvateľov, z toho 1 179 Cigánov (spolu, teda bývalých kočovních aj usadlých), tento počet tvoril spolu 197 rodín. V produktívnom veku bolo 521 ľudí (390 mužov a 131 žien), počet mladistvých (vek 15–18 rokov) bol 127, 72 chlapcov a 55 dievčat. Detí vo veku od 0 do 6 rokov je 128, detí od 6 do 14 rokov 454, teda spolu 582 detí.

40 Tamtiež. S deťmi sa podarilo založiť aj folklórny súbor, deti okrem cigánskych spievali aj maďarské a rumunské piesne.

41 Tamtiež.

42 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2794 záložka 551.

43 Tamtiež.

44 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2794.

45 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 3408.

Pripomeňme len, že v roku 1963 bolo školopovinných detí 308, čo znamená, že počet školopovinných detí narástol za obdobie štyroch rokov o takmer polovicu. Pravda, tu už národné výbory nesledujú tak detailne či ide o osoby poňaté do súpisu alebo nie.

Azda najcitlivejšie bola verejnosťou vnímaná otázka bývania. *V prvom rade chceme poukázať nato, že ani zďaleka archívne pramene, ale ani rozhovory s pamätníkmi nepotvrdili romantickú predstavu o túžbe kočovných Cigánov po slobode a voľnosti, po živote na voze ťahanom koňmi.*

Naopak, rozhovory s Vincentom Stojkom Didom (nar. 1948 — zom. 2012) a jeho manželkou, Františkou Stojkom Pejkom (nar. 1943) a jeho príbuznými, všetci žili alebo žijú v Bratislave, rodinami kočovných Rómov z Piešťan, Maduníc, Leopoldova, Hájskeho potvrdzujú, že sa kočovného života vzdávali ľahko a naopak, domáhali sa dôstojného domova v podobe riadnych bytov alebo domov.

Krátko po usadení a súpise boli kočovníci ubytovaní v provizórnych stavbách, prípadne maringotkách, vozoch, či železničných vagónoch, ktoré zabezpečil národný výbor. Tak mali byť kočovníci zadržaní až do vyriešenia ich bytovej situácie. Maringotky a prechodné ubytovanie boli zariadené v mestských častiach Prievoz, Mlynská dolina, Kuchajda, Podhradie, Ovsišie medzi kúpaliskom Lidom a Dunajom, v časti Pálenisko, kde boli drevené baraky, v blízkosti Závodu Mieru, na Patrónke ale aj inde.⁴⁶

Rodina Vincenta Sojku — Dida prišla do Bratislavy v roku 1955 a byt dostali na Levickej ulici 1/b. V trojizbovom byte bývali otec Jozef Stojka — Borovička, manželka Anna Stojková — Grófa a deti Vincent — Dido, Anna — Čálinka, Helena — Sedrina, Štefan — Pištika, Alžbeta a ešte Ladislav Šarközy, ktorého príbuzenský vzťah k rodine sa nám nepodarilo zistiť.⁴⁷

Na tej istej adrese bol pridelený byt ešte aj Jánovi Stojkovi — Lolinovi a ďalším ôsmim osobám tvoriacim jednu rodinu. Pri kontrole bývania úrady konštatovali, že byt, až na kuchyňu, udržiavajú v dobrom stave, žijú čisto a slušne.⁴⁸ Dvaja obyvatelia tejto bytovky Jozef Stojka — Slávik a František Stojka — Pejko boli verejne pochválení za vzornú pracovnú morálku, osobnú hygienu a správanie.

Iba o pár rokov neskôr sa zo správy národného výboru dozvedáme, že byt pridelený Jozefovi Stojkovi Borovičkovi je celkom zdevastovaný a dlh na nájomnom predstavuje 6 900 korún, čiže za byt vôbec neplatili.⁴⁹ Neskôr sme sa pri osobných rozhovoroch dozvedeli, že Borovička od rodiny odišiel za Barborou Lakatošovou, tiež kočovnou Cigánkou, ktorá však dostala dom v Petržalke na Nábřežnej ulici 26. Keďže je na petržalskom cintoríne aj pochovaná, predpokladáme, že tu prežila celý život v konkubinate s Borovičkom. Kde sa však podiel jej manžel Ján Lakatoš — Šuko nevedno.

Bytovku na Levickej ulici sme navštívili a našli sme aj pamätníkov, ktorí si na olašských Cigánov pamätali. Tvrdili nám, že postupne sa celá bytovka stala cigánskou

⁴⁶ Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2597.

⁴⁷ Údaje sú čerpané priamo zo súpisu konaného 3. a 4. februára 1959. Faktom je, že v čase súpisu už títo Cigáni bývali na uvedenej adrese.

⁴⁸ Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2814.

⁴⁹ Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 3431 záložka 551 správa o bytovej situácii.

a vyzerala otrasne. Niektorí Rómovia sa však ešte za socializmu odtiaľ museli dostať, nakoľko Františka Stojku — Pejka si osobne pamätá aj autor tohto článku ako Petržalčana, Pejko býval v štvorizbovom byte na námestí Hraničiarov a len v posledných rokoch sa dostal na neslávne známy Pentagon, čo je činžiak na Dolných Honoch, ktorý obývajú zväčša sociálne odkázané osoby.

Zaujímavá bola aj osobná skúsenosť s rodinou Balažovičovcov. Vitus Balažovič sa narodil v roku 1935 a ako kočovník predával kravaty a ponúkal akési hazardné hry a zábavu. Usadený bol spolu s rodinou v časti Pálenisko na Vodnej ulici v drevenom baraku, čo bol zrejme pozostatok po robotníkoch. Neskôr dostal byt na Šoltésovej ulici 9, to je dnes širšie centrum Bratislavy.

Ako nám neskôr prezradila vnučka pána Balažoviča Adriana Drafiová (známa speváčka Gitana), potom sa presťahovali na Hríbovu ulicu do sedemizbového domu. Potomkov tejto kočovníckej rodiny už nikto za olašských Cigánov nepovažuje, je to teda akýsi dôkaz asimilácie olašských Rómov s Rumungrami. (Porovnajte s rodinami Stojkovcov, Lakatošovcov, Rafaelovcov, tieto rodiny sú dodnes známe ako rodiny pôvodne kočovných Cigánov).

K zaujímavým priezviskám zaznamenaným v súpise určite patria tie, ktoré dnes považujeme skôr za mená Rómov — Rumungrov: Daniel, Grulo, Malík, Karvay, Šarközy. Iné zaujímavé priezviská: Nespešný, Lagron, Vrba, Dubec, Stodulka, Chromík, Bystrická, Petrová, Berusek, Hauer, Fatrdla, Kurka⁵⁰ — väčšinu z nich nám pomohol zaradiť informátor Ladislav Richter, sám príslušník známeho rodu kolotočiarov — svetských ľudí. Až na meno Lagron všetkých poznal ako kolotočiarov, ktorých nazývali aj flekári. Najčastejšími priezviskami v tomto súpise sú však Stojka a Lakatoš.

S ubytovaním kočovníkov bol v meste problém, lebo aj niekoľko rokov po usadení v ich blízkosti nechcel bývať nikto.⁵¹ Rodina Danielovcov na Kapucínskej ulici už dávno nemala čo robiť, pretože mali na území Bratislavy zakázaný pobyt, no nikto ich nechcel.⁵²

Mestský hygienik navrhoval riešiť prednostne bývanie tých kočovníkov, ktorí nemali prístup k pitnej vode, najmä na Konopnej, Marhuľovej ulici a Radničnom námestí a požadoval tam zriadiť záchody.⁵³

Ján Daniel sa odmietol nasťahovať do bytu na Dunajskej ulici 82, pretože byt bol v zlom stave a vyhlásil, že radšej zostane v kolónii v Pošni, kde mal drevenú bídu. Komisia pri ObNV Nivy vyhlásila, že situácia kočovníkov je tak žalostná, že ich bývanie sa bude musieť riešiť mimo poradovníka a požiadali ZO KSS na pracoviskách, kde sú kočovníci zamestnaní, aby nad nimi prevzali patronát. Išlo o rodiny Júliusa Stojku (nar. 1942), ktorý pracoval v ZMDŽ, Ladislava Lakatoša (nar. 1926) zamestnaného v Slovenských plynárňach, obaja menovaní mali obytný voz na Marhuľovej ulici, ďalej rodiny Lukáča Šarközyho (1936), pracujúceho v Pozemných stavbách, a bratov Rudolfa (1930) a Františka (1929) Nespešných, z ktorých starší pracoval v Termostave a mladší v Slovenských plynárňach. Všetci títo bývali v improvizovaných stavbách na

50 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2814 záložka 613.

51 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 3431 záložka 551.

52 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2289.

53 Tamtiež.

Mlynských luhoch. Pre týchto ale aj ďalších zriadil národný výbor trojčlennú komisiu, ktorá mala rodiny navštevovať a všestranne im pomáhať.⁵⁴

O činnosti komisie sa správy nezachovali, no ObNV Staré mesto eviduje ešte po rokoch veľmi veľa závažných problémov:⁵⁵ k januáru 1967 bolo v obvode 272 Cigánov, z toho 80 mužov, 69 žien a 123 detí. Práceschopných bolo 173 osôb, z nich 112 aj pracovalo (z tohto počtu bolo zamestnaných 22 žien). V robotníckych profesiách pracovalo 14 žien a 38 mužov, a 60 Rómov bolo zamestnaných ako hudobníci.⁵⁶ Z tohto počtu Cigánov je 47 tých, ktorí boli evidovaní v súpise. ObNV uvádza, že títo Cigáni žijú v preplnených bytoch, kde na jedného nepripadajú ani dva štvorcové metre obytnej plochy, zgrupujú sa, pijú alkohol, posielajú deti žobrať a páchať drobnú trestnú činnosť.

Podrobnejšie správy prikladá ObNV Nivy:⁵⁷ V obvode žilo 32 rodín, celkom 162 osôb, v rámci nich aj Eugen Farkaš, známy husľový virtuóz. Zo správy sa dozvedáme, že Jozef Biháry z Dukelskej 45 má sedemčlennú rodinu, ktorá žije v dva a pol izbovom byte, v ktorom je špina, neporiadok a zápach a rodina sa správa agresívne.

Podobne Jozef Lakatoš na Dukelskej 24 má v trojizbovom byte 10 člennú rodinu a byt je už celkom zničený. Mária Stojková na Dunajskej 42 má dvojizbový byt a v ňom 11 člennú rodinu, byt úplne zničený, podobne Štefan Bogár z Dunajskej 80 a Ján Darnay zo Schifellovej 28, byty zničené. Časté sú sťažnosti nato, že Rómovia nové byty vymieňajú za staršie a menšie, pretože nedokážu platiť nájomné, alebo s nimi kšeftujú.

Ján Stojka — Bakro sa sťažoval, že nemá kde bývať, tri dni spal na stanici, odkiaľ ho policajti vyhnali a preto nešiel do práce, kde má teraz absenciu. Vyhľásil, že ak mu byt nedajú, opustí republiku. Byt však Bakro dostal, len akýsi Ladislav Lakatoš s ním urobil podivný obchod a tak mu národný výbor odporučil, aby tam hľadal vinníka.⁵⁸

Cigáni vôbec, no kočovní zvlášť, si týmto svojim správaním pochopiteľne vyslúžili nedôveru a obavy Bratislavčanov. Aj po takmer desiatich rokoch od prijatia zákona 74/1958 národné výbory konštatujú nespokojnosť s výsledkami práce s cigánskym obyvateľstvom.

Trestná činnosť Cigánov bola vysoká a mala stúpajúcu tendenciu.⁵⁹ Olašskí Cigáni sa sústredili najmä na vreckárčenie v autobusoch a špecialitou boli zlatníctva. Pri obzeraní si zlatého tovaru nenápadne žuvačkou nalepili pod pult vybraný zlatý prsteň. Privolaní policajti prsteň u Róma nenašli a tak ho museli prepustiť. Potom stačilo na druhý deň prísť opäť do zlatníctva a prilepený prsteň spod pultu odlepiť. Tento spôsob kradnutia šperkov používali kočovní Cigáni ešte v 80. rokoch.⁶⁰

Iným spôsobom ako prísť k peniazom bolo pohodiť prázdnu peňaženku v krčme pod stôl. Potom ju bolo treba za hlasného náreku hľadať: keď ju už niekto našiel, sta-

54 Tamtiež.

55 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 3408.

56 Tamtiež.

57 Tamtiež.

58 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2814, záložka 613.

59 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 3408.

60 Informátor Vincent Stojka — Dido (1948–2012).

čilo len kričať, že ste v nej mali peniaze a ako teraz budú vaše deti žiť. Lútosťiví návštevníci krčmy urobili zbierku a špekulant tak prišiel často aj k stovkám korún.⁶¹

Najčastejším trestným činom bolo výtržníctvo, krádež a ublíženie na zdraví.⁶² Týchto zločinov sa dopúšťali najmä pri pokusoch mladých olašských dievčat obráť podgurážených návštevníkov krčiem o peniaze. Takto známym podnikom bol šenk Bulik na Židovskej ulici. Podnik navštevovali mladé Cigánky a pod príslubom lacného sexu vylákali zákazníka von, kde ho okradli. Keď sa však zákazník začal brániť, prisťahovali muži a incident často končil vážnym ublížením na zdraví.⁶³

Nemožno však povedať, žeby sa kočovníci úplne vyhýbali práci. Zamestnaní boli v Pozemných stavbách, Priemstave, vyhľadávali prácu u bulharských pestovateľov zeleniny a na družstvách. Oblúbená bola práca vodiča nákladných vozidiel, pracovali tak napríklad v podniku Slovenská kniha.

Do práce bolo treba zaradiť ešte 106 osôb, z toho 55 mužov, 42 žien a 9 mladistvých, tento údaj z roku 1960 sa však týka všetkých, teda aj usadlých Rómov.

Veľmi ťažko sa do pracovného pomeru zaraďovali ženy pre mnoho malých detí. Úrady tiež konštatujú, že v mestských podnikoch pracujú Cigáni veľmi dobre, zväčša však ide o tých, ktorí nekočovali.⁶⁴

Len pre zaujímavosť udávame, že v oblasti úpravy parkov pracovalo 7 mužov a tri ženy, pri čistení mesta 20 mužov a 2 ženy, v stavebníctve 39 mužov a jedna žena, v práčovniach 14 žien a oblasti sklárskych služieb a maliarstva našli uplatnenie dvaja muži.

Na území Veľkej Bratislavy nezaznamenávame tak typický rys pre ostatné oblasti Slovenska: a síce snahu kočujúcich osôb sa zbaviť. Okrem tu spomínaných romistov takúto snahu konštatoval už v roku 1961 Jaroslav Sus (Sus 1961: 116).

Mnohé národné výbory mali snahu zlegalizovať kočovníctvo tým, že vydávali povolenia na výkon takých prác ako bol výkup handier, koží, alebo zber liečivých bylín, alebo vykonávali neoprávnené presuny týchto osôb tak, aby viac neboli v pôsobnosti konkrétneho orgánu štátnej správy.

Počas archívneho výskumu, ani počas stretnutí s bývalými kočovníkmi sme sa však na území Veľkej Bratislavy s takýmto prístupom nestretli. Je možné, že to bolo spôsobené práve tým, že v meste sídlili orgány ústrednej štátnej správy a Komunistickej strany Slovenska, ktoré nad výkonom súpisu i celého zákona vykonávali dozor.

Údaje zo súpisov nám o bratislavských kočovníkoch poskytujú zaujímavé údaje, uvedieme pár príkladov: pravda, nikto z pamätníkov si nevedel spomenúť na trasy svojich ciest. Jediným, i keď nie celkom presným a spoľahlivým zdrojom možnej rekonštrukcie týchto pútí zostali zasa len súpisy. A v nich údaje o mieste narodenia detí. Podľa týchto údajov sme sa pokúsili zrekonštruovať ako cesty kočovníkov vyzerali.

Vincent Stojka — Lolo sa narodil 10. 6. 1909 v Malinove a jeho manželka Helena Stojková — Kejža 4. 5. 1915 v Tonkovciach. Syn Vinco sa narodil 16. 12. 1943 v Tomášove,

61 Informátor Vincent Stojka — Dido (1948-2012).

62 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB 2794, záložka 551.

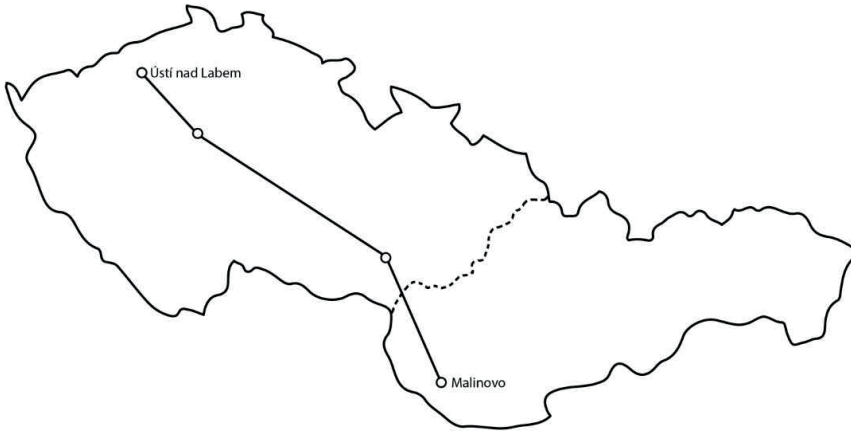
63 Tamtiež.

64 Archív hlavného mesta SR Bratislavy fond NVB krabica 2423.

znamenaloby to, že Lolo by mal prvé dieťa až v 34 rokoch, matka mala 28 rokov⁶⁵. Dcéra Terézia sa narodila 9. 2. 1945 tiež v Tomášove. 26. 9. 1949 sa narodila dcéra Pinka, no už v Prahe. Ďalšia dcéra Anna- Ryba sa narodila 9. 11. 1951 v okrese Ústí nad Labem a takmer o dva roky presne 3. 11. 1953 sa narodila Júlia — Iboj v Malinove.

Celá trasa ich pohybu v rokoch 1943–1953 mohla vyzeráť takto:

OBR. 1

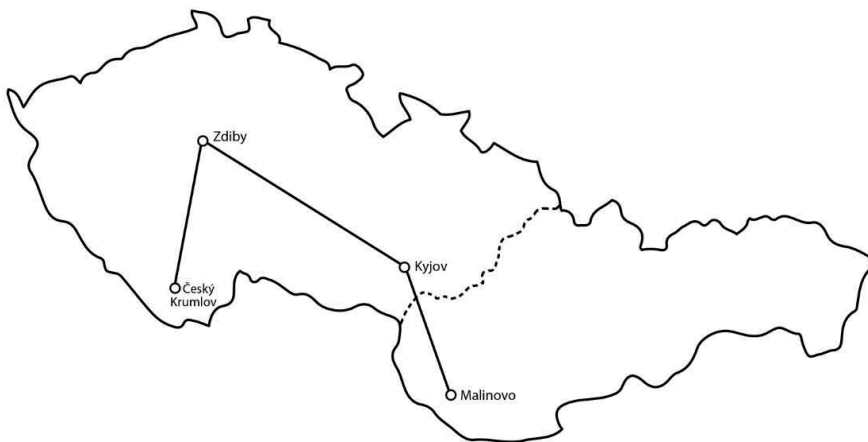
Znamenalo by to, že ak vychádzame iba z overených údajov o narodení detí, musel Vincent Stojka — Lolo počas 8–10 rokov spolu s rodinou prekonať trasu dlhú asi 430 kilometrov (okolie Bratislavy — Ústí nad Labem).

Iný príklad: Jozef Stojka- Borovička sa narodil 25. 5. 1908 v Tomášove (je brat vyššie spomínaného Vincenta) Jeho manželka Anna — Grofa sa narodila 24. 8. 1911 v Rasticiach. Prvý syn Jozef — Slávik sa narodil 16. 3. 1942 (otec mal teda 34 rokov, matka 31) v Tomášove takisto ako František (29. 12. 1943). Syn Vincent — Jovan sa narodil 6. 4. 1948 na Morave v Kyjove (v súpise nesprávne uvedená Myjava).⁶⁶ Dcéra Anna sa narodila 30. 5. 1950 ve Zdíbech a Helena 15. 2. 1953 v Českom Krumlove. Posledný syn Štefan 16. 9. 1955 v Malinove a tento dátum bol pravdepodobne určený úradným odhadom. Táto rodina je jednou z tých, ktoré boli 13. 9. 1955 z Malinova násilím vyhnané, na rozprášeie ktorej použili miestni aj buldozér, ako o tom hovorili pamätníci. Matka teda buď bola vo vysokom štádiu tehotenstva, porodiť ale musela v Bratislave, alebo už dieťa na svete bolo a štát určil dátum a miesto narodenia takto. V každom prípade boli miesta a dáta narodenia detí často predmetom (pre bežného Európana azda úsmevných) debát.

⁶⁵ Táto možnosť sa nám javí ako nepravdepodobná. Národné výbory pri súpise nasledovali skutočný počet potomkov, ale počet detí, ktoré boli v čase súpisu s rodičmi, resp. osoby ktoré obývali jeden voz.

⁶⁶ Údaj nám poskytol sám zapísaný Vincent Stojka — Jovan.

Cesta Jozefa Stojku — Borovičku mohla vyzerat nasledovne:

OBR. 2

Rodina Jozefa Stojku — Borovičku teda v období rokov 1942–1953 precestovali takmer 600 kilometrov, pričom, podobne ako v predchádzajúcom prípade, nepoznáme cestu, ktorou sa vrátili späť, zrejme je len, že v roku 1955, kedy sa im narodilo posledné dieťa, boli už opäť v Malinove.

K zaujímavostiam zisteným zo súpisu patrí tiež ubytovanie vtedy 16 ročnej Baby Bihárievej⁶⁷ s ročnou dcérou Alžbetou, bez manžela, či príbuzenstva. Byt jej bol pridelený na Zámockej ulici 24.

Ďalší výskum vývoja života kočovných Cigánov na území veľkej Bratislavy komplikuje skutočnosť, že po ich usídlení a súpise je z úradných záznamov čoraz menej zrejme, o akú skupinu Cigánov ide. Pre prácu štátnych orgánov, alebo dobrovoľníckych organizácií či aktívov to už zjavne nebolo dôležité.

*Realizácia zákona 74/1958 na území Veľkej Bratislavy zjavne nemala tak necitlivý priebeh ako ho opisujú niektorí odborníci (aj) v tu citovaných dielach.*⁶⁸ *Rozhovory s účastníkmi súpisu ďalej dokazujú, že ani zďaleka nešlo o tak traumatizujúci zážitok, ako je dnes predstieraný verejnosti.*

Otázkou zostáva, do akej miery je a bolo kočovanie súčasťou identity Olašských Rómov. Ukazuje sa totiž, že v západoeurópskych štátoch sa kočujúci Rómovia cítia diskriminovaní práve nemožnosťou sa usadiť (Jurová 1993: 96).

V každom prípade, v Bratislave sa realizáciou zákona 74/1958 umožnil aj Olaškým Cigánom prístup k lepšej zdravotnej starostlivosti, ku vzdelaniu, k možnostiam využitia sociálnej pomoci a pod. *Nenazdávame sa, že zákaz kočovania bol zásahom do života*

67 Baba Bihárieová — Baba je zrejme prezývka, no iné meno sme u dotknutej osoby v súpise nenašli

68 Napr. Pavelčíková 2010: 83.

kočovníkov tak ťažkým a traumatizujúcim, že znamenal nerešpektovanie ich etnickej identity a jeho realizáciou došlo k zhoršeniu vzťahov s majoritným obyvateľstvom.

Nezdá sa totiž, že v krajinách, kde takéto zásahy neprevádzali a kočovníctvo zostalo legálnym spôsobom života, by sa Cigáni tešili u majoritného obyvateľstva väčšej oblube než tomu bolo a je u nás. Dost dôkazov o tom predkladá Ian Hancock (Hancock 2001), ale stačí len priebežne sledovať správy o postupe jednotlivých vlád západných demokracií voči Cigánom, či kočujúcim skupinám obyvateľstva.

Zákon 74/1958 bol zrušený zákonom 346/2004 s účinnosťou od 12. 6. 2004.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

- Čomaj, K. 2008. *Petržalka Engerau — Ligetfalu*. Bratislava: Marenčin PT.
- Davidová, E. 1995. *Cesty Romů*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc.
- Dejiny Bratislavy*. 1982. Bratislava: Obzor.
- Dzurko, R. 1994. „Sar man ile andro supisis / Jak mě vzali do soupisu.“ *Romano džaniben* 1 (4).
- Hancock, I. 2001. *Země utrpění*. Praha: Signeta.
- Holomek, K. 2005. „Jak jsou na tom Romové v ČR patnáct let po Listopadu?“ *Romano džaniben* 12 (1): 7–9.
- Jelšavský, J. 1966. *Vrah hledá alibi*. Bratislava: Obzor.
- Jurová, A. 2009. „Niektoré aspekty súpisu kočujúcich a polokočujúcich osôb v roku 1959.“ *Romano džaniben* 16 (1): 13–36.
- Jurová, A. 1993. „Riešenie rómskej problematiky na Slovensku po druhej svetovej vojne.“ Pp. 91–102, in Mann, A. B., ed. *Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku*. Bratislava, Ister Science Press.
- Pavelčíková, N. 2009. „Příchod olašských Romů na Ostravsko v padesátých letech 20. století (ve světle dobových zpráv).“ *Romano džaniben* 16 (1): 37–66.
- Pavelčíková, N. 2010. „Několik poznámek k proměnám identity spojeným s příběhy českých a slovenských Romů ve 20. století.“ *Romano džaniben* 17 (2): 257–260.
- Slovenský národopis* 36 (1) 1988. Bratislava: Veda.
- Sus, J. 1961. *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: SNPL.

Rastislav Pivoň (1972) — romista, zabýva sa jazykom a štúdiom histórie Romů. Ve spoluautorstve s Petrom Stojkou publikoval knižku o živote olašských Romů *Amaro Trajo* (2003), samostatne pak středoškolskou učebnici *Dejiny Rómov v dátách* (2006). Publikoval také studie o událostech v Pobedimi, Veliké Idě aj. Později, pod vedením doc. Jakoubka, se začal intenzivněji zabývat výzkumem kultury romských osad a dějin chudoby.